

Træk fra forsorgen for syge og fattige i Sorø amt gennem tiderne.

Af *Fritz Jacobsen*.

Som det vil fremgå af ovenstående titel, har denne artikel ikke til hensigt at give en omfattende skildring af syge- og fattigpleje i Danmark. Den læser, der ønsker en sådan, henvises til at læse Harald Jørgensens store og interessante bog: studier over det offentlige fattigvæsens historiske udvikling i Danmark i det 19. århundrede. Fra denne og andre bøger (Kjeld Philip: staten og fattigdommen, H. M. Nielsen: fattigplejen i Danmark) er en del af de efterfølgende oplysninger hentet. Noget af artiklens stof kan passe på hvilken som helst egn, men der er lagt vægt på at finde stof frem, der specielt har tilknytning til Sorø amt.

Det kan være strengt at være fattig i vor tid, men det var uendeligt værre i fortiden, hvor fattigfolk måtte sætte deres lid til „milde gaver“, hvis de overhovedet skulle kunne friste livet, og dette var tit meget svært.

Det hedder, „almisse frelser fra synd og død“, og i middelalderen var det kirker og klostre, som især var almisseuddelende. I kirkerne stod — og står endnu nogle steder — den jernombundne pengeblok af egetræ. Den var beregnet til at modtage menighedens gaver til de fattige, men den kunne jo „overses“, hvad der ikke så let kunne ske med den „klingbeutel“ (senere „pengetavle“), der blev stukket lige hen

foran hver enkelt, men større summer har det nok ikke givet.

Den præst, der ved sin kirke eller i nærheden af den havde en „hellig kilde“, kunne ofte uddele større beløb, da „kildelokken“ afløste den oprindelige skik med at kaste penge i kilden som tak for den helbredelse, kildegæsterne håbede at få ved deres kildebesøg. Et godt eksempel herpå er at hente fra Kirkerup.

Den tæt ved kirken værende kildes glansperiode begyndte 1688; ret hurtigt tog den luven fra den hidtil flittigt besøgte Keldstrup kilde o. a., og da gaverne, især efter 1717, strømmede rigeligt ind (80—90 rdl. ved hvert års „kildemarked“, St. Hansdag), kunne man i 1728 for blokpengene opføre et „hospital“ for 8 hospitalslemmer og endda have 128 rdl. i behold. Denne kapital er gennem årene vokset til mellem 35—40.000 kr., men der er nu kun to boliger i hospitalet.

Klostrene kunne i modsætning til kirkerne huse syge og fattige i et såkaldt „hospital“. Et sådant fandtes i Antvorskov kloster og nævnes 1361. Da Frederik II lod klosteret ombygge til et slot, blev hospitalets beboere henvist til hospitalet på Bredegade i Slagelse 1580, men der blev alligevel fra slottet drevet velgørenhed mod fattigfolk, hvad der kan ses af lens- og amtsregnskaberne. I regnskabet for 1596 er der udgift til „en almissebalje med jerngreb“, og 1636 opstilles en ny balje i kongens „borrestue“. De må vel antages at være til madrester — mindre appetitligt. I en beregning over rigets indtægt og udgift står under Antvorskov: „Gives fattige folk for porten og nogle skolebørn i Slagelse 45 daler $\frac{1}{2}$ ort.“ (24/12 1602), og i 1613 meldes om uddeling af 28 par sko; 1619 skrives: „givet 12 gamle mænd på skærtorsdag, som her kaldes apostler, 12 par sko“. Uddelingen i 1642 er på 28

par sko til fattige skolebørn og 12 par til apostlene „som sædvanligt“. To år efter betænkes de fattige skolebørn i Slagelse med 80 alen blårlærred og 80 alen vadmel „som sædvanligt“. Uddelingen foregik ved „Slottensport“, og i 1651 døde en ved den lejlighed, og slottet var så flink at bekoste ligkiste til den pågældende.

Uddelingen det år synes at have været rigeligere end ellers, idet regnskabet oplyser, at de fattige skolebørn, de 12 gamle mænd og „andre fattige folk“ har fået 15 skpr. mel i brød, 1 td. malt i øl, 4 skpr. humle, 1 otting smør, 1 td. sild, 1 td. torsk, 1000 hvillinger og 4 skpr. ærter. Til gengæld er uddelingen — vel på grund af svenskekrigen — i 1658 mindre, men i 1661 gives „gaver som hidtil“. Det lakker dog mod enden på velgørenheden, for i regnskabet for 1673 skrives: „vadmel og lærred til skolebørnene, det som de 12 gamle mænd nyder, de 28 par sko m. m. er af cammer-collegiet godtgjort indtil denne tid og ikke herefter“.

Det ser imidlertid ud til, at slottet alligevel er vedblevet med uddeling af gaver hver skærtorsdag, for regnskabet for 1684 indeholder en antegnelse om, at der ingen hjemmel findes for dette. Amtmand Hugo Lützwow svarer herpå, at uddelingen er påbudt af Fr. II og han mener ikke, at kongen vil undvære den forbøn fra de fattige folk, hvorom de altid mindes ved uddelingen.

Cammer-collegiet må have været af en anden mening, for i 1685 uddeles ingen gaver og vist heller ikke senere.

Ved Sorø kloster o. a. fandt lignende uddelinger sted.

Jævnside med kirker og klostre blev syge- og fattigpleje drevet af St. Jørgensgårde og Helligåndshuse. De førstnævnte tog sig ligesom St. Gertrudshuse og St. Antonshuse spe-

cielt af de ulykkelige mennesker, der led af den „spitalske“ syge (af „hospital“), spedalskheden. I Ringsted har været en St. Jørgensgård, som efter reformationen blev et fattighus. Uden for Slagelse har ligget en St. Jørgensgård, der nævnes 1261, men er ældre. Den blev drevet for testamentariske gaver, tit bestående i jorder. I første halvdel af 16. årh. blev den lagt sammen med Helligåndshuset i Slagelse — der har også været et i Antvorskov.

Helligåndshusenes opgave var at hjælpe syge, gamle, uarbejdsdygtige og fattige, men de forsvandt efter reformationen, og i stedet for trådte hospitaler med samme opgave.

Som allerede nævnt, henviste Fr. II i 1580 de syge og fattige fra Antvorskov hospital til hospitalet på Bredegade i Slagelse, men han slog ingenlunde hånden af dem derfor. Han betænkte dem med mad, klæder, penge og brændsel, og 20 fattige skoledisciple og nogle lærere spiste gratis i hospitalet.

Hvorledes livet ellers formede sig her gennem årene, ses bedst i provst Otto Holmgaards udførlige og interessante skildring i „Slagelse Helligaandshus og Hospital“ (1935). Det var selvsagt særlig i købstæderne, at sådanne institutioner fandtes i større format, og de „hospitaler“, der fandtes på landet, havde i de fleste tilfælde kun navnet tilfælles med dem, der fandtes i byerne.

De midler, kirker og klostre i fortiden havde at gøre godt med, fik de ofte ved „sjælegaver“, gaver, for hvilke der skulle læses „sjælemesser“ for giveren efter hans død, og de var som regel ikke direkte givet til bedste for fattige og syge. I året 1411 gav dronning Margrethe til Ringsted kloster

500 lybske mark til ni trængende personers underhold, og der haves andre eksempler på, at gaver blev givet for fattigfolks skyld. En særegen form for gavmildhed var de såkaldte „sjælebade“, gratis varmt bad i en badstue. I 1599 skænkede fru Kirstine Rosenkrands i sit testamente peblinge og fattige folk i Slagelse fire sjælebade; samtidig beværtedes med mad og to tønder øl.

Når undtages Kirkerup hospital, hvis oprettelse — som allerede nævnt — skyldtes det særlige forhold med helligkilden og de ved denne indkomne midler, er de hospitaler, der er eller har været på landet i Sorø amt, oprettet af adelige personer — måske med en enkelt undtagelse.

Det ældste er Gunderslev hospital, der ifl. Hofmans samlinger blev opført af Iver Krabbes enke, Karen Marsvin, i året 1668. Det var beregnet til seks fattige og blev tillagt en kapital på 100 rdl., hvoraf renten, 5 %, hvert år skulle uddeles til de seks beboere. Pengene stod i „Gunderslevholm“. Det var før i et hus ved Gunderslev kirke, men blev i 1805 flyttet til Skelby; det huser nu kun to kvinder.

Amtmanden over Antvorskov amt, Hugo Lützow (1617—93), som var ejer af Gimlinge kirke, opførte et lille hospital i Gimlinge; dets fundats kendes ikke, men det var beregnet til fribolig for ældre trængende mennesker, som regel almisselemmer, der o. 1880 blev leveret et 10-punds rugbrød hver 14. dag og hvert sommerkvartal 6—8 pund smør, i vinterkvartalerne 6—8 pund flæsk; endvidere fik de 1 skp. byggryn, 1 skp. malt og 1 rdl. Denne gamle bygning findes ikke, men har i 1933 som afløser fået „Løvstrøms Minde“, der er stiftet af andenlærer Løvstrøm. Det er beregnet til bolig for to hæderlige og værdige enlige mænd eller kvinder

eller til to ægtepar (se nærmere om disse to stiftelser i Johs. T. Christensen: To Stiftelser i Gimlinge i „Aarbog for historisk Samfund for Sorø Amt“ 1934). Pastor Quistgaard stiftede et legat på 1000 kr., hvis renter i 4 portioner hvert år uddeles til trængende i Gimlinge sogn.

Om Vetterslev hospital — i Trap 1924 betegnet som Sørup hospital — står i Hofmans samling af foundationer, at det er oprettet af Adam Christopher Knuth, greve af Knuthenborg, i henhold til et løfte, han havde givet sin første hustru, Hedvig Frederica, på hendes dødsleje. Fundatsen er fra 12/7 1720 og bestemmer bl. a., at hospitalet skal ligge i Vetterslev by; det skal være grundmuret med tre værelser, køkken og rum til tørv. I værelserne skal være bilæggerovne, og to almisselemmer skal indlægges i hver stue; de skal hver uge have udbetalt 20 skilling. Degnen skal hver dag holde bøn i hospitalet for en årlig løn af 10 sletdalere. Til brændsel leverer Sørup årlig 24 læs tørv, frit skåret og tilkørt. Pladserne i hospitalet besættes af Sørups ejere.

Greven lader hospitalet opføre, men hvis det senere nedbrænder, skal det inden to års forløb opføres igen af Sørups daværende ejer. Til sikkerhed for, at de 65 rbd., som efter fundatsen er tillagt de seks almisselemmer, og de 6 rbd. 4 mark, som tilkommer degnen, altid bliver betalt, skal 71 rbd. 4 mark hæfte på Sørup gård og gods „til evig tid“ som „en uryggelig og uigjenkaldelig årlig Jordskyld“, som Sørups ejere aldrig skal tillades at købe sig fra under nogensomhelst prætext (foregivende). Fundatsen blev udstedt i tre ligestyldende eksemplarer og forsynet med udstederens navn og segl, det ene til nedlæggelse i stiftskisten, et til ejeren af Sørup og et til Ringsted provstearkiv.

Om Ødemark hospital skriver (efter Hofman) P. Duus i sin bog „Sorø Amt“ (1840), at det er oprettet af Elisabeth Steen, enke efter etatsråd Urban Bruun, ifl. fundats af 12/3 1744. Det er grundmuret og har 10 fag, hvoraf de 3 er bestemt for en skoleholder, der skulle undervise de børn, der havde en lang vej til sognets egentlige skole. De andre fag er indrettet til bolig for 5 almisselemmer, til hvis underhold 1200 rbd. uopsigeligt er indsat i hovedgården „Ødemark“ med 1. prioritetsret i gården.

Den 28/1 1746 gav fru en 800 rd. dansk courant ekstra på samme betingelser som tidligere. Originalen af begge fundatser blev nedlagt i hospitalets kasse, og ligegyldende genparter blev indleveret i stiftskisten og i Munkebjergbys og Sorterups pastorats arkiver. Præsterne i de to sogne blev sammen med Ødemarks ejer udvalgt til direktion.

Duus tilføjer, at hans meddelelser om Bromme sogns fattigvæsen er en afskrift af præstens indberetning til kommissionen for talbelværket, men da Ødemark hospital ikke omtales, må genparten af fundatsen ikke længere findes i Munkebjergby pastorats arkiv og heller ikke i Sorterups, da præsten her heller ikke omtaler hospitalet i sin indberetning. Duus slutter med disse beklagende ord: „Vi have altsaa her et sørgeligt Beviis paa, hvorledes Forfædrenes milde Gaver, fremkaldte ved et fromt og christeligt Sindelag, ere saa ofte i Tidens Løb tilintetgjorte“.

I udgaven af Trap fra 1858 står dog, at der i Bromme sogn er et hospital for 5 lemmer, der har gratis bolig og brændsel samt lidt pengeunderstøttelse (en får ugentlig 17 skill. og de andre 28 skill.). Til hospitalet er henlagt et legat på 2000 rd., som indestår uopsigeligt til 5 % i „Ødemark“, samt tre obligationer på tilsammen 500 rdl. I udgaven af

Trap fra 1924 nævnes hospitalet, som afgiver fribolig for tre familier.

Den sorg, som Duus giver udtryk for synes efter oplysningerne i Trap at have været ubegrundet, men han har ret i, at legater, skønt de er givet „til evig tid“, er forsvundet, idet de er indgået i de kommunale kasser; dette kan der vist findes flere eksempler på.

Aug. Fjelstrup fortæller i „Borreby og dets Ejere“, at Claus Daa i 1624 stiftede et grundmuret „hospital“ i Magleby for 15 almisselemmer og udsatte en kapital på 500 rdl. til deres underhold. Renten — 6 % — skulle hver mortensdag fordeles til almisselemmerne med 2 rdl. til hver, og den måtte ikke anvendes på anden måde, heller ikke afskaffes eller formindskes, „under Gudts strenge Wrede och Straff“. Valdemar Daa kunne i flere år ikke betale renten, hvorved kapitalen var vokset til 775 rdl., da Ove Ramel overtog Borreby. Hans enke, Mette Rosenkrantz, havde det en tid som Valdemar Daa, og derved nåede kapitalen i 1706 op på 1268 rdl. Det blev da ved en ny fundats fastsat, at da renten var gået ned fra 6 til 5 %, skulle den svares af 600 rdl. og resten skulle anvendes til en skole, hvor 12 af de fattigste og skikkeligste børn i sognet fik gratis undervisning. En senere ejer, Willum Berregaard, lod i 1758 hospitalet restaurere, og det ligger endnu tæt ved Magleby kirke og har været benyttet som fattighus.

I ovennævnte bog fortælles også, at „den lystige præst“, Iver Hansen i Boslunde, en sommeraften i 1653 tabte 125 sletdaler i kortspil, og tilmed kom der meddelelse om, at hans præstegård omtrent var nedbrændt. Valdemar Daa, som var kirkens patron, eftergav præsten tabet på den betingelse, at

han hvert år skulle betale renten af beløbet til sognets fattige. Denne bestemmelse kom til at gælde for de følgende præster, og endnu i 1803 blev det ved en højesteretsdom fastslået, at de 125 daler skulle udbetales hver ny tiltrædende sognepræst af formanden, og at præsten hvert år skulle betale 6 daler 16 skilling til de fattige. En ret ejendommelig baggrund for et legat!

Den kendte filantrop, lensgreve F. A. Holstein-Holsteinborg, omdannede i 1811 sin gård „Fuirendal“ til en art hospital, der adskilte sig stærkt fra de ovenfor nævnte. Dets bestemmelse udtrykkes i fundatsen således:

1. at modtage og sørge for sådanne fattiges pleje, der enten intet eller kun lidet kunne erhverve ved egne kræfter.
2. at modtage og sørge for børns fysiske, moralske og borgerlige opdragelse, der betros til fattigvæsenets forsørgelse.
3. at åbne et sygehus, ikke alene for de fattige, men tillige, så vidt rummet tillader det, for enhver af grevskabets beboere.

Som det vil ses af ovenstående, havde greven et langt videre sigte end „fribolig“ med en karrig pengetildeling til ældre og syge folk. Han ville skabe et hjem for ulykkeligt stillede børn og i dette i nogen måde erstatte dem det barndomshjem, de savnede. Forholdene på „Fuirendal“ var ideelle for dette formål; der var jord nok til undervisning i have- og markbrug, og der blev lavet værksteder med alle slags redskaber til brug for både for ældre og børn. En læge fik bolig på gården for at varetage sundhedstilstanden. Der begyndtes

med 30 personer, dels voksne og dels børn; de sidste kunne i fritiden tumle sig i den store have og den nærliggende skov.

Grev Holstein led den skuffelse, at den hjælp, han havde ventet til sit foretagende, udeblev. Kommunerne, der skulle betale for de af dem indlagte personer, trak sig efterhånden tilbage, og han mødte vrangvillighed fra egnens præster, hvorfor han ændrede forholdene lidt. Den anlagte klædefabrik blev forpagtet ud til „fabrikøren“, senere igen drevet af greven og atter forpagtet ud, uden at det hjalp på de økonomiske forhold.

Dette førte til, at greven omdannede hospitalet til en opdragelsesanstalt for børn — „det Fuirendaler Institut“ — i året 1833 på greveparrets sølvbryllupsdag $\frac{4}{5}$. Dets første navn „et institut til fattige og forældreløse børns opdragelse til duelige agerdyrkere“ blev siden ændret til „en stiftelse for de børn, hvis skæbne nægtede dem et familieforhold, hvor de kunne gøre erfaringer om de bånd, som kristelig kærlighed knytter mellem forældre og børn“.

Navnet var langt og gerningen stor og fortjenstfuld, men hospitalspræget var borte, hvorfor omtale af arbejdet på Fuirendal og senere på „Holsteinsminde“ her udelades.

Hidtil er her i det væsentlige kun talt om de *ydende*, men den anden part, de *nydende*, hører jo i højeste grad med til billedet, hvorfor det vil være på sin plads at omtale dem nu.

Når mennesker ikke kunne se nogen udvej til at skaffe det daglige brød på grund af alder, sygdom, vanførhed eller umuligheden af at få arbejde — i nogle tilfælde vel også ulyst til at tage fat — var den nærliggende udvej i fortiden tigge-riet, og den blev brugt af mange.

Der blev drevet et „priviligeret“ tiggeri af tiggermunke, Helligåndshuse og St. Jørgensgårde, og tiggeri af fattige stakler var i lange tider en tilladt næringsvej, selv om der fra regeringens side kunne blive grebet ind mod det. Kong Kristian II påbød således, at fattige dagdrivere, der ikke vil arbejde, skal bortjages fra købstæderne, men han tillod tiggeri af personer, der af en bartskeer blev erklæret for værdige til at tigge.

Tiggernes hærskaar var stor, og der fandtes i den fæstere, der var rømt fra gården, fordi de ikke kunne klare sig. Fra Jylland meldes, at der daglig kom 10 tiggere for hver mands dør. Man værgede sig mod denne invasion ved at ansætte „tiggerfogeder“ eller „stodderkonger“ i de forskellige landsbyer; de skulle bortjage eller opsnappe tiggere; i sidstnævnte tilfælde blev de sendt til arbejde på fæstningerne eller i tugthusene. De „hjemlige“ tiggere tog man sig noget af. I de gamle landsbyer havde man en „bettelpind“, der gik på omgang sammen med en bog, hvori der stod, hvor mange dage den, som havde „bettelpinden“, skulle huse og føde tiggerne (se nærmere i Aug. F. Schmidt: Studier i vider og vedtægter II).

Afdøde kredslæge J. S. Møller har i sin interessante bog: „Fester og Højtider“ meddelt forskellige træk fra Holbæk amt om tiggeri, og efter al sandsynlighed har forholdene i Sorø amt i det hele og store været som i Holbæk amt. Blev der hos mere velstående folk i sognet fejret et bryllup, fik børn og fattigfolk del i bryllupsmaden, der hentedes efter festdagen eller blev båret om til dem. Nogle steder lagde bryllupsgæsterne under middagen penge på en tallerken til de fattige. Også høstgildemiddagens levninger kunne fattig-

folk afhente, men de største gaver af mad blev vel givet juleaftensdag til dem, der kom og „bad om lidt“. Det var gammel skik og betragtedes nærmest som en ret, fattigfolk havde. Når der høstedes, levnede mange ved opmejningen lidt sæd, for — som der står i den gamle vise — „fuglen og den fattige skal også være mæt“.

Det var ikke altid ydmyghed, der prægede tiggernes fremtræden. Nægtede man at give dem noget, optrådte de tit uforskammet og truende. Således står der i en forordning fra 1778, at der mange steder i Danmark findes omløbende folk, som ikke alene betler, men endog forulejliger, ja truer almuen. Særlig frygtede man taterne, men denne folkerace var man fri for i Sorø amt.

Vore gamle ordsprog behandler tiggeri, set både fra den ydende og fra den nydendes side, mest det sidste. Til at give opfordrer ordsproget, „man bliver ikke fattig af det, man giver bort“, men det hedder tillige, „hvem der giver, til han tigger, skal slås, til han ligger“. Et ordsprog som „heller i graven ligge end gå omkring og tigge“ vidner om, at det blev anset for en tung skæbne at være henvist til tiggeri, for „betlerpose er altid tom“, og „den tomme tiggerpose er den tungeste“. At fattigdommen måske var selvforskyldt antydes i „fattigdommen er ladhedens følgesvend“. At komme „ovenpå“ igen og forlade tiggerhæren var vel i de fleste tilfælde ugørligt, og der var nok også tiggere, som foretrak den valgte „lette levevej“ — „når bettelstaven bliver varm i hånden, slippes den nødig“.

Det, der manglede for at komme tiggeriet til livs, var den sociale forsyrg for nødlidende mennesker, og i 1708 kom der en lov, hvori man gik bort fra det tilladte tiggeri og påbød en

offentlig fattigforsøgelse for blinde, sengeliggende, fuldstændig arbejdsudygtige, små forældreløse børn og endelig personer, som på grund af dårligt helbred, mange små børn el. a. lovlige årsager intet kunne tjene.

Harald Jørgensen har som kildestof til sin tidligere nævnte bog benyttet fattigprotokollerne fra landets forskellige egne, og jeg tillader mig at benytte de oplysninger, han giver fra Sorø amt.

I Tystrup-Haldagerlille gik man i 1739 bort fra det hidtil brugte kostsystem hos bønderne og uddelte til alle malt, gryn, ærter, mel, sul og brød — fra 1760 kun brød, sul og malt. Pengeunderstøttelse blev nu i sognene også ydet een gang årlig, som regel ved juletid. I Hejninge og Sønderup-Nordrup uddelte man, når der var penge i kassen, hele beløbet. I et regnskab fra Tystrup-Haldagerlille findes en udgiftspost på 1 mk. 8 sk. for to alen vadmel til et par bukser og 2 mk. 8 sk. til Søren Robertsen „til en skindpels at varme hans gamle ryg“. Almindeligt træffes i regnskaberne udgift til træsko.

Krummerup-Fuglebjerg havde i 1730-erne sine fattige inddelt i tre klasser. 1. klasse fik kosten hver dag, 2. klasse fik kost i et færre antal dage, og 3. klasse gaves kun pengehjælp (også i Sønderup-Nordrup). Fattigprotokollen for Hyllested-Venslev, Holsteinborg oplyser, at gamle Jørgen Larsen i 1759 anvistes forsørgelse hos en række gårdmænd, men der tilføjes, „dersom han kan få noget“. Hjertelaget hos disse gårdmænd må ikke have været det bedste, for han fik kun „lidet ... af de ham tillagte mænd“, hvorfor sognepræsten gav ham 24 sk. foruden hver måned.

Den nye ordning afskaffede ikke tiggeriet, hvad der kan ses af den omstændighed, at bønderne i Tystrup-Haldager-

lille i 1772 erklærer, at de slet ikke vil give almisse, „siden de dog daglig ser sig overløbne, ikke alene af vore sognes egne fattige, men og i snesetal fra fremmede sogne“. Dog fremgår det af protokollen, at sognepræsten fik dem talt til rette. Det var ikke store beløb, fattiggasserne havde at gøre godt med. I Hejninge havde man i 1800 tre rdl. til tre fattige, og i Lundforlund-Gerlev rådede man i 1801 over 13 rdl. til syv fattige; i Havrebjerg-Gudum 6 rdl. til seks fattige.

Den af sognepræst P. Duus, Vemmelev, i året 1840 udsendte beskrivelse af Sorø amt giver i korte oplysninger et billede af fattigplejen i amtet på daværende tidspunkt.

I de 4 købstæder og 53 landkommuner findes 23 fattighuse og hospitaler, hvori der tilsammen bor 1135 personer; udenfor nævnte bygninger bor der 903. Det giver ialt 2038 understøttede personer (heraf nogle børn), hvoraf størsteparten er faste almissemedlemmer, mens resten får „temporair“ understøttelse. Duus har ikke modtaget svar på sin henvendelse til Stenmagle og Bringstrup-Sigersted pastorater, hvorfor ovenstående udregning ikke er helt i overensstemmelse med de faktiske forhold.

Det beløb, købstæderne og landkommuner tilsammen råder over til deres fattigvæsen, er i legater, kapitaler, tiender og indtægter af jord 165.816 rdl., hvortil kommer 2 tdr. rug og 2 tdr. byg, som St. Mikkels landsogn modtager fra Brorupgården, og for 15 rdl. brænde som Gyrstinge får. Af dette store beløb har købstæderne den største part. Ringsted 2800 rdl., Sorø 6020 rdl. i sølv, 2408 rdl. i sedler og 1625 rdl. i legater, Slagelse har 810 rdl. i indtægt af jord, mens „stiftshospitalet“ tegner sig for 130.900 rdl. samt 9880 rdl. i indtægt af tiender og jord, Skælskør har 2755 rdl. og 259 rdl. i

indtægt af jord, for Korsør nævnes ingen tal. Kirkerup har efter bygning af hospital et overskud på 250 rdl., der ikke er medregnet her i det samlede beløb, ligesom heller ikke de 4 mark månedlig, som hver af de fattige i hospitalet modtager.

Kun få af fattiggasserne har gæld. For Ringsted opgives 400 rdl., for Benløse 50 rdl., for Braaby 85 rdl. og endelig for Slagelse 3062 rdl., hvilket beløb vel skyldes opførelsen af fattighus m. m.

De samlede udgifter andrager ca. 230,08 rdl. samt 25 tdr. rug og 25 tdr. byg, som St. Peders landsogn udreder til fattige. Gennemsnitsydelsen til hver understøttet person bliver ca. 11,3 rdl., men der er betydelig forskel på, hvad de enkelte fattiggasser har ydet. Egeslevmagle kommer ind som en smuk nr. 1, idet der til 30 faste almisselemmer og 8 „temporaire“ er ydet 770 rdl., flere kommuner har ydet over 14 rdl. til hver, mens Alsted-Fjenneslev, der understøtter 61+12 fattige, kun har ydet ca. 5½ rdl. pr. person. Agersø har til 6+6 givet 43 rdl., ca. 3½ til hver understøttet. Dette tør man dog ikke tage som et bevis på karrighed — trangen til hjælp kan have været ringe.

Som allerede meddelt, havde Slagelse fattigvæsen o. 1840 en større gæld. Endnu før forordningen af 5/7 1803 om fattigvæsenets ordning på landet kom, havde man i Slagelse købstad taget dette vigtige spørgsmål op.

I den af skolekommissionen den 5/11 1799 vedtagne plan for „den danske skole“ findes bestemmelse om en „arbejds-skole“, som bl. a. skulle indeholde et værelse til fattige børn, almisselemmer o. a., som her kunne få husly og varme og tjene lidt til livets ophold ved spinderi og andet arbejde; materialer og redskaber fik de frit, men allerede i 1806 var

denne arbejdsanstalt blevet ophævet; den blev udskilt fra skolen.

I 1799 kom Hans Bastholm til Slagelse som kapellan ved St. Mikkels kirke, og han var sognepræst ved St. Peders kirke 1801—46. Det skyldes i første række ham, at der kom en mere systematisk ordning i byens fattigvæsen. Han gav stødet til, at der på hjørnet af Rosengade og Løvegade blev opført et fattighus, der havde plads til 56 fattige og kostede ca. 7000 rdl. — det afløstes af forsørgelseshjemmet i Herrestræde 1870, beregnet til 100 personer.

Bastholms princip var, ligesom amtmand Stemanns, at de fattige — så vidt muligt — skulle yde arbejde til gengæld for hjælpen, de modtog; derfor knyttede han en uldfabrik til fattighuset og udsendte i 1812 en bog om dette, „der tillige kan tjene til vejledning ved en lignende arbejdsanstalts bestyrelse i andre af landets købstæder, ligesom også ved fattigvæsenerne på landet“. Han fik gennemført en fuldstændig naturalforplejning af de fattige, som fik et måltid varm midt-dagsmad, et pund brød og en pot øl daglig; i det nye fattighus var en portion mad $\frac{1}{2}$ pot suppe eller vælling med kød eller sul; desuden fik almisselemmerne frit husly og varme og linned og klæder (som regel foræret til anstalten), hvis det var nødvendigt.

Da fattigvæsenet yder fuldt underhold til den fattige, er denne egentlig ikke berettiget til at fordre betaling for sit arbejde, men til opmuntring og til de små fornødenheder, der kan gøre ham livet mere behageligt, får han en trediedel af almindelig arbejds løn, og anstalten får andre to. I gennemsnit kunne et fattiglem have en årlig indtægt på 5 rdl. Læge,

medicin og begravelsesomkostninger blev betalt af fattiggassen.

Fra Bastholms bøger og fra fattigregnskaberne for Slagelse kan iøvrigt hentes en mængde oplysninger af interesse, men det vil føre for vidt at meddele dem her.

I Ringsted søgte amtmand Stemann at ordne fattigvæsenet, men havde dér ikke en Bastholm til hjælp. Naturalforplejning blev i mindre omfang sent gennemført i byen, så det blev sagt, at i mange tilfælde måtte de fattige derfor nøjes „med spegesild og en dram dertil“. I det gamle fattighus, der kunne rumme ti personer og som regel var fuldt belagt, fik lemmerne husly, varme, en fast pengehjælp ugentlig, klæder og medicin samt fri begravelse. Fra 1811 indskrænkedes pengehjælpen, men der blev så uddelt brød, bygmel, gryn, ærter, flæsk og øl; senere blev pengetildelingen dog atter øget.

Der synes i Ringsted — som i Slagelse — at have været en arbejdsstue, muligvis med et uldspinderi, i det gamle fattighus. Fabrikør Voigt overtog i 1837 arbejdsstuen mod at betale 5 sk. daglig til hver fattig og gammel arbejder og 10 sk. til hver arbejdsdygtig.

I det nye fattighus, som Ringsted senere fik, var der i 1845 3 ægtepar, 10 enker og 2 ugifte kvinder. Det afløstes i 1861 af et nyt til 45 medlemmer; det var rigelig stort, for i 1872 indtoges 8 lejere, der betalte 36 rdl. i husleje pr. kvartal.

Der var i Sorø amt en udstrakt naturalforplejning på landet, hvad Stemann nok især havde skylden for. I Karrebæk sogn gav man efter forsørgelsesplanen for 1804 hver af de 23 trængende brød eller rug, byggryn, bygmel, malt, ærter, ost, smør, flæsk og tørv og lidt penge. Det samme var indtil 1837 tilfældet i Holsteinborg-Venslev, dog erstattedes her

ærter med kartofler. Lundforlund-Gerlev kommune gav først rug, byg og penge, men efter 1806 udvidet naturalforplejning. I Sønderup gav man en sådan i 20-erne og i Vallensved så sent som i 50-erne.

Et cirkulære af 1856 gav regler for de fattighuse eller fattiggårde, der efterhånden blev opført på landet. I Sorø amt fandtes i 1869 fem fattiggårde, i 1879 tretten. Pladsforholdene var meget tit elendige, og et grelt eksempel kan hentes fra Holbæk amt, hvor der i Merløse fattighus var stuvet 9 mennesker, der ikke var i familie, sammen i een stue. At „fredsduen“ ikke altid kunne opholde sig et sådant sted, vil man let kunne indse; ofte måtte to personer dele seng sammen, så ufred, skænderi og slagsmål var en hyppig foreteelse. Som regel var der til en fattiggård knyttet et jordtilliggende — i Slagelse St. Peders landsogn 30 tdr. land — og de indlagte personer måtte ved deres arbejde med driften i nogen måde betale for opholdet.

Et særligt kapitel i fattigforsorgens historie danner børneforsorgen. I Slagelse lod man fra 1805—1830 som regel børn være hos deres forældre i fattighuset, hvor de fik fuld forplejning og tilbragte den halve dag i skolen og den anden halve i spinderiet. Man anvendte dog også plejhjemsordningen, således at børnen fik deres kost i byen hos en håndværker eller arbejdsmand, på landet hos husmænd eller mindre gårdejere — som regel altid ganske fremmede folk, ikke familiemedlemmer. Fra 1831—53 skaffedes 206 plejehjem, 67 i Slagelse og 139 i omegnen.

Frygten for og skammen ved at komme „på sognet“ har forbitret tilværelsen for masser af mennesker i fortiden, men når man nu rundt om i købstæder og landkommuner ser de

store og smukke bygninger, som under navnet „de gamles hjem“ har afløst fortidens fattiggårde, kan man — med en lille omskrivning af Blichers ord — med glæde udbryde: „O, hvor forandret!“

Sorø amt kan heldigvis fremvise mange eksempler herpå.